

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології

Науковий журнал
Виходить вісім разів на рік

Заснований у листопаді 2009 року
№ 4 (30), 2013

Суми
СумДПУ імені А. С. Макаренка
2013

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Сумський ДПУ імені А. С. Макаренка
Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка (протокол від 29.04.2013 № 9)

Рецензенти:

- О. Є. Антонова** – доктор педагогічних наук, професор;
- Б. В. Год** – доктор педагогічних наук, професор;
- О. І. Огієнко** – доктор педагогічних наук, професор

Редакційна колегія:

- А. А. Сбруєва** – доктор педагогічних наук, професор (головний редактор);
- Дж. Бішоп** – професор Східно-Мічиганського університету (США);
- О. В. Єременко** – доктор педагогічних наук, професор;
- О. В. Лобова** – доктор педагогічних наук, професор;
- О. В. Михайличенко** – доктор педагогічних наук, професор;
- Г. Ю. Ніколаї** – доктор педагогічних наук, професор;
- В. І. Статівка** – доктор педагогічних наук, професор;
- В. О. Цикін** – доктор філософських наук, професор;
- Н. Н. Чайченко** – доктор педагогічних наук, професор;
- О. С. Чашеникова** – доктор педагогічних наук, професор;
- А. І. Кудренко** – кандидат педагогічних наук, професор;
- М. О. Лазарев** – кандидат педагогічних наук, професор;
- Т. О. Лоза** – кандидат педагогічних наук, професор;
- О. Г. Козлова** – кандидат педагогічних наук, професор;
- Л. В. Корж-Усенко** – кандидат педагогічних наук, доцент;
- О. В. Листопад** – кандидат педагогічних наук, доцент;
- О. М. Полякова** – кандидат педагогічних наук, доцент;
- М. А. Бойченко** – кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний секретар);
- І. А. Чистякова** – кандидат педагогічних наук (секретар-координатор)

Затверджено президією ВАК України як
фаховий журнал з педагогічних наук
(Бюлетень ВАК України, 2010 р., № 6)

У журналі відображені результати актуальних досліджень з питань теорії та історії освіти, оптимізації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах, з проблем організації освітнього процесу у вищій школі.

Старченко С. О. Неперервна підготовка як складова фахової діяльності вчителя фізичної культури.....	286
Степаненко А. І. Рівень інформаційної культури студентів політехнічного коледжу.....	294
Сущенко Л. О. Методика формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: результати дослідження.....	301
Трегубенко О. М. Упровадження технології проблемного навчання в процес професійної підготовки вчителів географії.....	309
Харченко С. М. Формування фізичної культури студентів у освітньому процесі аграрного ВНЗ.....	315
Хом'юк В. В. Сутність і структура математичної компетентності майбутніх інженерів.....	323
Чикіна Ю. Ю. Комп'ютерно-інформаційні технології як засіб підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів географії.....	329
Швець О. Г. Методичні підходи до вивчення хімічної мови іноземними слухачами підготовчих відділень.....	333

РОЗДІЛ V. МЕНЕДЖМЕНТ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мармаза О. І. Аналіз як функція управління сучасним навчальним закладом.....	345
Скріпнікова Л. В. Процеси системи управління якістю підготовки майбутніх учителів музики.....	353

РОЗДІЛ VI. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Кушнір І. М. Методологічні засади формування соціокультурної компетентності іноземних студентів.....	360
Огієнко О. І. Соціокультурна компетентність у професійній підготовці майбутнього фахівця.....	365
Полякова О. М. До питання про правову соціалізацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	373
Роман С. В. Становлення суб'єктивного відношення школярів до природи у психолого-педагогічному контексті формування еколого-гуманістичних цінностей.....	381
Серих Л. В. Вивчення шкільних дисциплін у формуванні естетичного середовища учнів основної та старшої школи.....	389
Серік М. В. Теоретичний аналіз проблеми формування громадянських цінностей особистості.....	401

УДК [378.011.3–051:91]:37.091.33

О. М. Трегубенко
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

У статті розкрито значення запровадження технології проблемного навчання в процес професійної підготовки вчителів географії. Розглянуто види проблемних питань і типи проблемних ситуацій, які доцільно використовувати в процесі підготовки майбутніх фахівців. Визначено методичні основи створення та розв'язання проблемних ситуацій під час викладання фахових дисциплін. Проаналізовано способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вирішення проблемного завдання. Висвітлено методичні вимоги до використання технології проблемного навчання в процесі професійної підготовки вчителів географії.

***Ключові слова:** технологія проблемного навчання, професійна підготовка вчителів географії, розвиток особистості майбутнього фахівця.*

Постановка проблеми. Потреби сучасного суспільства зумовили особливу актуальність проблеми підготовки оговіченого, компетентного, творчо спрямованого вчителя, спроможного інтелектуалізувати свою професійну діяльність, що проявляється, перш за все, у системному використанні усвідомлених загальногеоретичних та методичних знань для

рішення педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань сучасної школи з урахуванням вікових, індивідуально-типологічних відмінностей учнів і конкретних педагогічних ситуацій.

Якісна підготовка вчителя є важливим чинником ефективності навчально-виховного процесу у вітчизняних загальноосвітніх закладах. Одним з шляхів вирішення проблеми формування творчої особистості майбутнього фахівця засобами географічної освіти буде впровадження в педагогічний процес технології проблемного навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Розробці питань теорії та практики проблемного навчання присвячені праці, таких вітчизняних педагогів, як В. Замковий, В. Корнєєв, Л. Круглік, В. Паламарчук, О. Пометун, В. Сасихов, А. Сиротенко, О. Стадник, М. Топузов та ін., у яких розглянуто питання проблемного підходу до організації педагогічного процесу, висвітлено методичні основи проблемного навчання в освітніх закладах різного рівня акредитації, визначено засоби реалізації проблемного підходу на практиці. Певні аспекти проблемного навчання географії розглядаються в роботах зарубіжних вчених – А. Бута, І. Душиної, В. Коринської, Л. Панчешникової, Г. Понурової, І. Матрусова, В. Щеньова, у яких досліджено особливості конструювання й вирішення проблемних завдань у навчальному процесі з географії, підкреслено значення проблемного навчання в активізації пізнавальної діяльності особистості.

Мета статті – розкрити значення впровадження технології проблемного навчання в процес професійної підготовки вчителів географії; розглянути види проблемних питань та типи проблемних ситуацій, які доцільно використовувати в процесі підготовки майбутніх фахівців; визначити методичні основи створення та розв'язання проблемних ситуацій під час викладання фахових дисциплін; проаналізувати способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів під час вирішення проблемного завдання; висвітлити методичні вимоги до використання технології проблемного навчання в процесі професійної підготовки вчителів географії.

Виклад основного матеріалу. Технологія проблемного навчання враховує закономірності самостійної розумової діяльності студентів, спрямованої на вирішення певної навчальної проблеми, яка може бути виражена в формі проблемного питання або проблемного завдання. У процесі розв'язання проблемного завдання виникає проблемна ситуація, яку А. Матюшкін характеризує як «особливий вид розумової взаємодії об'єкта й суб'єкта, що характеризується таким психічним станом суб'єкта, який вимагає під час вирішення ним завдань, виявлення (відкриття або засвоєння) нових, раніше суб'єкту невідомих знань або способів

діяльності» [2, 34]. Це пов'язано з браком наявних знань і способів дій та необхідністю засвоєння нових компонентів географічної освіти (знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності).

У навчальному процесі доцільним буде використання як традиційних проблемних питань і завдань, які припускають рішення проблем, запозичених з науки (наприклад: «Наявність трудових ресурсів – важливий чинник розвитку господарства, чому ж у країнах, що розвиваються, гостро стоїть проблема обмеження народжуваності?»), так і реальних проблемних питань і завдань, основними характеристиками яких є зв'язок з конкретними обставинами життя студентів, особистісна значимість проблеми (наприклад: «Обґрунтувати свою точку зору, щодо «західного» чи «східного» векторів розвитку зовнішньої політики України»).

Вирішення студентами традиційних і реальних проблемних питань і завдань забезпечує науковий доказ і розкриття практичної значущості географічних знань, сприяє розумінню навчального матеріалу, його свідомому засвоєнню. Проблемне навчання забезпечує активність і продуктивність пізнавальної діяльності студентів, що обумовлює розвиток особистості майбутнього вчителя. Д. Ельконін відзначав, що основна відмінність навчального проблемного завдання від інших полягає в тому, що його мета й результат полягають «у зміні самого суб'єкту, а не в зміні предметів з якими він діє» [4, 134]. Постійне рішення проблемних завдань поступово перетворюється на систематичну самостійну пошукову діяльність, а навчання стає проблемно-розвиваючим (за М. Махмутовим [3]), в якому особистість отримує певний розвиток у результаті виконання пізнавальної діяльності.

Варто відзначити, що ступінь проблемності притаманна лише тому навчальному завданню, у процесі виконання якого студент самостійно усвідомлює поставлену проблему, висуває гіпотези щодо її вирішення, здійснює вибір та доказ вірної гіпотези (вирішує проблему), формулює загальні висновки, в яких розкриває й обґрунтовує результати рішення проблеми, здійснює самоконтроль та самооцінку своєї діяльності.

Узагальнення досвіду організації проблемного навчання в навчально-виховному процесі з географії дозволяє виділити типи проблемних ситуацій:

– Проблемні ситуації, в основі яких лежить виявлення суттєвих ознак досліджуваного об'єкта. Чим різноманітнішими й багатшими є асоціації та зв'язки під час вирішення проблемного завдання, тим більше передумов для формування усвідомленого, наочного уявлення про досліджуваний об'єкт чи явище.

– Проблемні ситуації, в основі яких лежить порівняння досліджуваних об'єктів та явищ. Будь-яке порівняння передбачає зіставлення якихось об'єктів та їх відношень. У процесі порівняння відбувається послідовне виділення тих або інших ознак і характеристик об'єктів, визначення подібності й відмінності між ними, з'ясування причин, що їх зумовили, формулювання висновків.

– Проблемні ситуації, в основі яких лежить встановлення причинно-наслідкової залежності досліджуваного явища. Цей вид пізнавальних проблемних ситуацій спрямований на формування вміння виділяти з різних чинників причину, яка породжує саме цей наслідок, за допомогою різних методів дослідження причинної залежності.

Методичними основами створення та розв'язання проблемних ситуацій є, по-перше, відбір та конструювання змісту теоретичного матеріалу фахових дисциплін у проблемні питання й завдання, який має проводитися з урахуванням особливостей системи географічних понять і закономірностей, внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків.

По-друге, ефективна реалізація проблемного підходу можлива лише за умови урахування рівня підготовки студентів (засвоєння знань за темою, оволодіння основними інтелектуально-практичними вміннями) під час вибору ступеня проблемності навчання, який характеризується метою, характером діяльності викладача та мірою самостійності навчально-пізнавальної роботи студентів (табл.1).

Таблиця 1

Характеристика рівнів проблемності навчання

Ступінь проблемності навчання (метод навчання за характером навчально-пізнавальної діяльності)	Діяльність викладача	Діяльність студентів	Цільове призначення
Обмежений (метод проблемного викладання)	Постановка проблеми та доказове розкриття шляхів її вирішення	Сприйняття й усвідомлення проблеми. Уважний контроль за послідовністю вирішення проблеми. Усвідомлення ступеню переконливості її розкриття. Розумове прогнозування чергових кроків логіки	Здійснюється показ складного шляху пізнання, демонструється зразок доказового рішення теоретичної або реальної навчальної проблеми.

Частковий (евристичний метод)	Постановка навчальної проблеми. Розробка й пред'явлення пізнавальних і практичних проблемних завдань. Планування кроків вирішення. Керівництво діяльністю студентів (коригування та консультування).	ршення. Запам'ятовування навчального матеріалу. Сприйняття завдання. Осмислення умов й визначення частини, призначеної для самостійного виконання. Актуалізація знань про шляхи вирішення схожих завдань. Самостійне рішення частини завдання. Самоконтроль у процесі вирішення, перевірка результатів. Запам'ятовування навчального матеріалу, пов'язаного із завданням. Відтворення ходу рішення.	Забезпечується включення студентів у самостійне виконання окремих кроків у вирішенні проблеми, поставленої викладачем. Здійснюється навчання майбутніх вчителів самостійному застосуванню наявних ЗУН, веденню пошуку нових знань. Відбувається їх залучення до творчої діяльності. Метод реалізується за допомогою проблемних, творчих завдань, спосіб виконання яких студентам не відомий. Метод тільки готує до самостійної творчої діяльності й повністю її не забезпечує.
Повний (дослідницький метод)	Розробка й пред'явлення проблемних, дослідницьких завдань для пошуку рішень. Контроль за ходом виконання.	Сприйняття й самостійний аналіз проблеми. Осмислення умов завдання. Планування етапів й способів виконання дослідження (рішення проблеми) на кожному з етапів. Самоконтроль у процесі дослідження. Запам'ятовування навчального	Здійснюється залучення студентів до творчої (дослідницької) діяльності шляхом організації самостійного засвоєння значної частини нового навчального матеріалу, яке складається з вивчення фактів, виявлення

	матеріалу. Самоконтроль, самоаналіз, самооцінка.	причинно-наслідкових зв'язків, перевірки та обґрунтування їх правильності з метою вирішення поставленого проблемного завдання.
--	---	--

Підвищення ступеня самостійності студентів під час вирішення проблемних завдань значно збільшує ефективність підготовки фахівців, забезпечуючи стимуляцію процесів продуктивного, творчого мислення майбутніх вчителів, розвиток їх цільової готовності до професійного самоосвіти. Як відзначав М. Баранський «з усіх способів підвищення рівня шкільного навчання найважливішим і самим дієвим є підвищення інтелектуального рівня вчителів» [1, 296].

Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів під час вирішення проблемних завдань можлива за умови: опори викладача у процесі планування навчального процесу й розробки проблемних завдань на особистісний зміст, пізнавальні та соціальні інтереси студентів; організації педагогом аналізу найбільш раціональних способів вирішення поставленої проблеми; обговорення зі студентами послідовності їх дій з планування, здійснення й оцінювання результатів дослідницької діяльності.

Для того, щоб досягти максимальної ефективності використання технології проблемного навчання й уникнути виникнення випадкових труднощів, викладачу необхідно дотримуватися таких методичних вимог:

1. Традиційна чи реальна проблема, що пропонується студентам, повинна бути цікавою для них, дослідницько або творчо значущою.
2. Рішення поставленої проблеми має передбачати обов'язкове формування основних компонентів змісту географічної освіти (засвоєння, закріплення, поглиблення, практичне застосування, узагальнення географічних знань, розвиток спеціальних і загальнонавчальних умінь, формування досвіду творчої діяльності й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності).
3. Навчально-пізнавальна діяльність студентів під час виконання проекту повинна бути самостійною.

Висновки. Реалізація технології проблемного навчання в системі підготовки вчителя є джерелом підвищення якості вищої освіти. У процесі вирішення студентами традиційних і реальних проблемних питань відбувається вироблення творчого, проблемного підходу до розв'язання

навчальних завдань, що власне є основою професійного мислення майбутніх фахівців, показниками сформованості якого є здатність самостійно сформулювати проблему, висунути гіпотезу, винайти спосіб її перевірки, сформулювати висновки й побачити можливості практичного застосування отриманих результатів. Доцільним у процесі навчання вчителів географії буде використання проблемних ситуацій, в основі яких лежить виявлення суттєвих ознак об'єкта, порівняння досліджуваних об'єктів та явищ, встановлення причинно-наслідкової залежності природного або суспільного явища.

Запорукою ефективності впровадження технології проблемного навчання в процес підготовки фахівців є прагнення педагога бачити перспективи розвитку особистісного потенціалу студентів. Стимулювання пізнавальної самостійності студентів під час реалізації проблемного навчання в навчально-виховному процесі з географії забезпечує задоволення освітніх потреб майбутніх вчителів, розкриття їх нахилів і здібностей, створення оптимальних умов для особистісної самореалізації.

Перспективним напрямом нашого дослідження буде визначення теоретико-методичних основ впровадження в процес професійної підготовки вчителів географії методу проектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии / Н. Н. Баранский ; изд. подгот. Л. М. Панчешниковой. – 2-ге вид., перераб. – М. : Просвещение, 1990. – 303 с. – (Б-ка учителя географії).
2. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 208 с.
3. Махмутов М. И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 367 с.
4. Эльконин Д. Б. Возрастные возможности усвоения знаний / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1966. – 244 с.

РЕЗЮМЕ

Трегубенко Е. Н. Внедрение технологии проблемного обучения в процесс профессиональной подготовки учителей географии.

В статье раскрыто значение внедрения технологии проблемного обучения в процесс профессиональной подготовки учителей географии. Рассмотрены виды проблемных вопросов и типы проблемных ситуаций, которые целесообразно использовать в процессе подготовки будущих специалистов. Определены методические основы создания и решения проблемных ситуаций во время преподавания специальных дисциплин. Проанализированы способы активизации учебно-познавательной деятельности студентов в процессе решения проблемного задания. Освещены методические требования к использованию технологии проблемного обучения в процессе профессиональной подготовки учителей географии.

Ключевые слова: технология проблемного обучения, профессиональная подготовка учителей географии, развитие личности будущего специалиста.

SUMMARY

E. Tregubenko. An introduction of the technologies of the problematic teaching into the process of the professional preparation of Geography teachers.

An importance of an introduction of the technologies of the problematic teaching into the process of the professional preparation of Geography teachers has been investigated in the article. The kinds of problematic questions and types of the problematic situations have been investigated so that it can be appropriately used in the process of preparation of future specialists. The methodical bases of creation and solution of the problematic situations during the teaching of the special subjects have been determined. The ways of the activation students' educational and cognitive activity during the solving of the problematic task have been analyzed. Methodical requirements of the process of the professional preparation of Geography teachers are determined.

Key words: technology of the problematic teaching, professional preparation of Geography teachers, development of future specialists' personality.

УДК 796.011.3